

Кузик Валентина

*кандидатка мистецтвознавства,
провідна наукова співробітниця відділу музикознавства
Інституту мистецтвознавства, фольклористики та
етнології імені М. Т. Рильського НАН України
(м. Київ)*

НОВІ ОБРІЇ МУЗИЧНОЇ СЕМІОТИКИ У СЬОГОДЕННІ УКРАЇНИ

Музика – посередниця між життям розуму і життям почуттів.

Музика – це одкровення більш високе, ніж мудрість і філософія.

Людвіг ван Бетховен

У доленосні миттєвості історії заплановані життєві ситуації, укладені плани розміреного рутинного життя та, навіть, сам плин думок людини піддаються кардинальним змінам. От так сталося в Україні з подіями і долями людей цього року. Зокрема, наша культурна громадськість розпочала новий 2022 рік ми тим, що поринула в готування великої культурної акції, пов'язаної з 100-річчям першого концерту на американському континенті в найпрестижнішій концертній залі Нью-Йорка «Carnegie Hall» Української Республіканської Капели (1919–1924) під орудою Олександра Кошиця – ушанованого культурного амбасадору новопроголошеної самостійної республіки Україна, – який відбувся 5 жовтня 1922 року. Задумано здійснити в тому ж «Carnegie Hall» великий концерт з кращими хорами України. 25 січня було проведено Міжнародний круглий стіл «Світовий тріумф «Щедрика» М. Леонтовича (до 100-річчя гастролей Української Республіканської Капели під орудою О. Кошиця в Америці)» – організатор ІМФЕ ім. М. Рильського НАН України із залученням широкого кола науковців та діячів культури... А за місяць – 24 лютого – всі плани були підступно зруйновані, Україна виявилася в загостреному воєнному протистоянні з давнім північним ворогом.

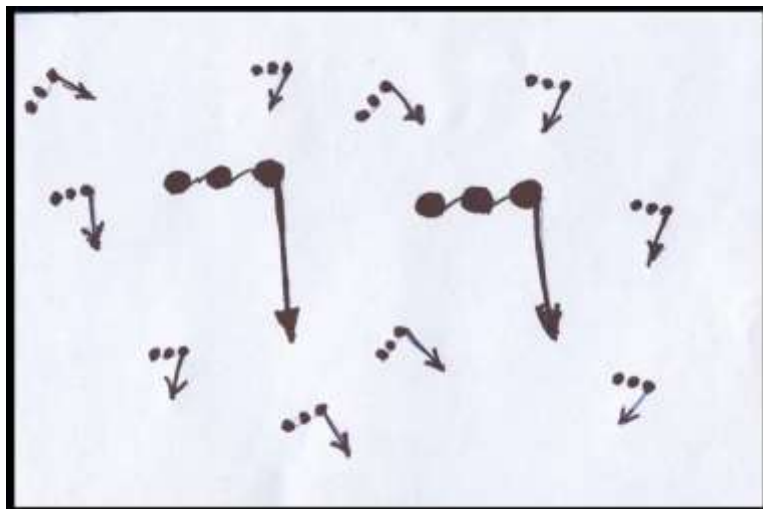
Йде запекла війна, справжню оцінку якій дасть людство після перемоги. Я ж на разі обмежуся музичною тематикою і тими неймовірними речами, що почали окреслюватися в моїй думці під час нинішньої стресової ситуації. Ці явища мали підґрунтя для появи, бо пов'язанні з аналізом «Щедрика» М. Леонтовича, зробленим ще 10-річчя тому, коли намітилися нові обрії культурологічних досліджень. Зокрема, маю на увазі нетипові аспекти аналізу як «підсвідоме» та «понадсвідоме» («свідоме» – традиційно музикознавче) [1; 2].

Адже цілком природна річ, що коли людина сприймає мистецький твір, особливо вражаючий своїми виразовими якостями – у даному випадку музичний чи **пісенний хіт**, – то робиться це всім психологічним комплексом, що включає неймовірну кількість образних конструкцій, набутих як самим індивідумом, так і сумарним, пов'язаним із національною традицією, родовою/сімейною

генетикою, аж до кодових знаків загальнолюдського огрому. Цей феномен художнього сприйняття, до речі, дуже широко використовують у шоу-бізнесі, телебаченні, коли «декорують» виступи «зірок» світловими кольоровими плямами, вогненними деревами, квітами, різнобарвними орнаментами тощо.

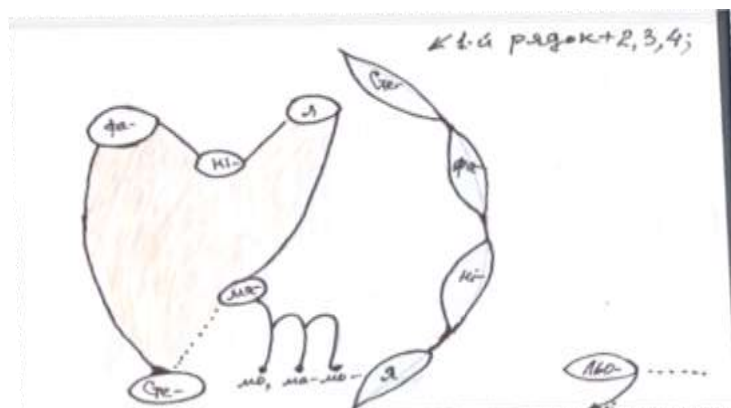
Особисто мене зацікавив ефект переосмислення звукової хвилі наспіву в графіку (*audioline* → *graphicline*), як фактор дії людської підсвідомості. Розвідки такого типу відносяться до окремої науки – **семіотики**. Щоправда, більшість семіотичних розробок стосувалося проблемам співвідношення музики й слова/літери, тобто – **вербального напрямку** думки, хоча й відомі факти зазначення в сакральній музиці символів «хреста», «хреста-розп'яття», «драбини Якова» тощо.

Тобто, **графічний лінійний метод** (*graphicline*) цілком може бути доданим до семіотики, як механізм аналізу нового явища/напрямку, яке я умовно назвала **Розвідка *arcanum symbolum sacrum*** (Розвідка/пошук таємного/прихованого священного символу) – **ASS**. Для прикладу наведу один графічний зразок, що навіть не потребує слухання всього твору, а тільки знань музично ерудованої людини. Сьогодні це «зброя» музикантів (Трипеоновий мотив з Симфонії № 5 Л. Бетховена, який жартома називаю «Наша музична зброя – прямі поставки з Відня»). Рис. 1.

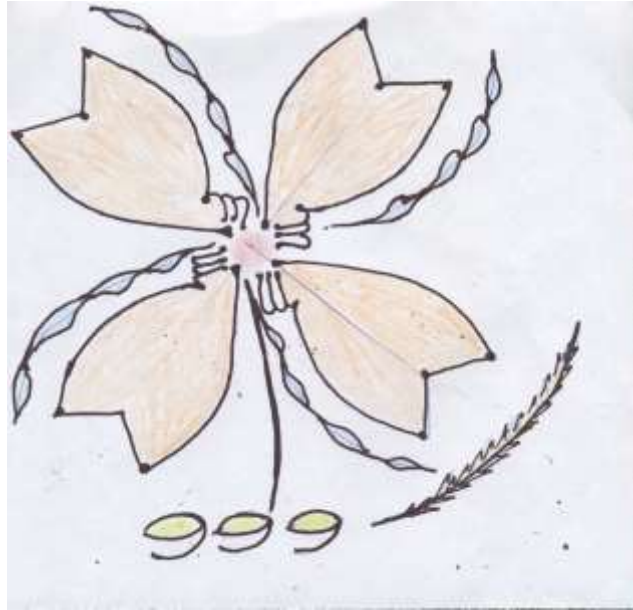

З пісненими хітами справа значно складніша, адже треба охопити, як мінімум, період-куплет сукупно і наспів, і слово. Треба було перетворити кожні мотив і фразу в графіку, а вже потім думати й медитувати, що за символи-знаки в тому приховані. Одразу признаюся, у всіх випадках конструювання загального образу/малюнку моя інтелектуальна праця була ніби пасивною, бо вони самі «об'являлися» в різний, зручний для них час (наприклад, «Щедрик» об'явився під час зупинки в дорожньому корку на Північному мості Києва. «Стефанія» і «Ой у лузі червона калина» розбудили на світанні (4.20), ода «До радості» – під час слухання новин по Т-Б з Євросоюзу *et sic porro*).

Усім нам пам'ятний виступ на Євробаченні-2022 Kalush-orchestra з хітом «Стефанія», що став справжнім тріумфом. Ця явно «хлопчака колискова» була створена учасниками гурту – аматорами Олегом Псюком (музика) та Іваном Клименком (слова) у стилі фольклорного репу й альтернативного хіп-хопу. Сама композиція (на честь матері О. Псюка) складається з двох епізодів: 1) музичного/співаного; 2) вербального репу + сопілкова інтерлюдія. Для аналізу свідомо виокремлюю музичний, що, по суті, є ключовим у засвоєнні людським слухом і подальшим «продуктом» для переосмислення у плані *graphicline*. Звернімо увагу, що при загальній тональності *d-moll* спів починається потужним мажорним акордом – В-dur (VI щабель). І це для багатьох нівелює сприйняття пісні як материнської колискової. Підсвідомість чітко реагує на «дуалістично контрастну» фразу пісні – дрібноритмічну «Стефаніє, мамо, мамо» (вісімки) та протягнуту «Стефаніє» (чверті) [3]. Рис. 2.

Продовжуємо розшифровувати «символічну образність», приховану в пісні. І дивним чином графічні елементи укладаються в квітку (як і «Щедрик»). Відомо, що КВІТКА – універсальний загальнопланетарний знак, показник могутньої вітальної сили: «... квітку у світовому мистецтві вважають символом земної кулі або центра всесвіту, як результат – архетиповим символом душі» [4, с. 147]. Відповідно вимальовую КВІТКУ – «Стефанію», де пелюстки нагадують абриси серця. Склади-елементи коди дещо схожі на вигини колиски, а останній «льо...» з направленням вгору, у злеті – «застигло-розосереджений» промінь. Рис. 3.

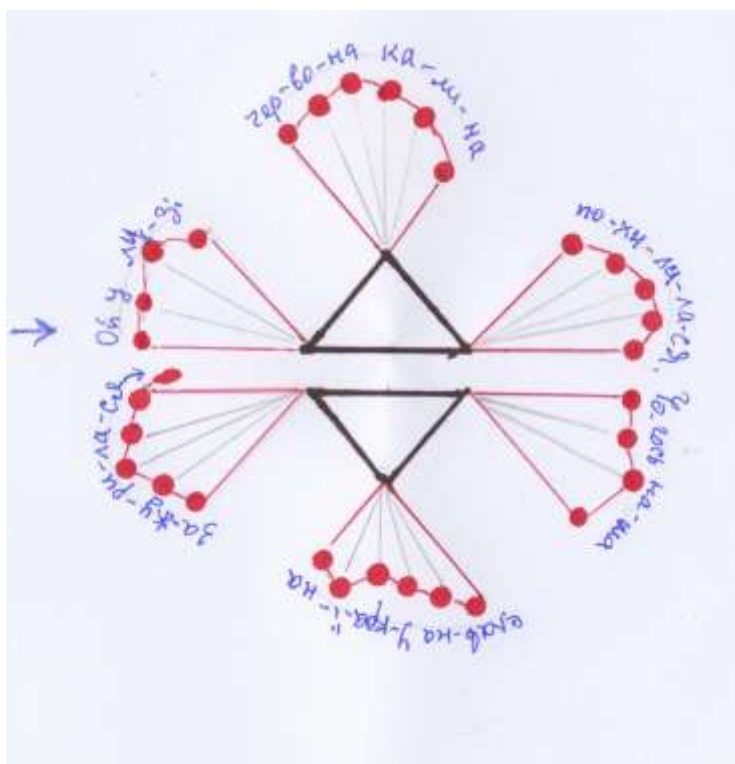

Наступною у **Розвідці ASS** стала добре й давно znana козацька історична пісня / Гімн Січових стрільців / Пісня-гімн українських дисидентів радянських часів «Ой у лузі червона калина». До її авторства наприкінці 1913 року доклався знаний галичанин Степан Чарнецький, 1914 року її проголосили як гімн Січових стрільців, проте витоки «Червоної калини» бачимо ще в козацькій пісні часів Хмельниччини (щоправда без мелодії) [5, с. 50].

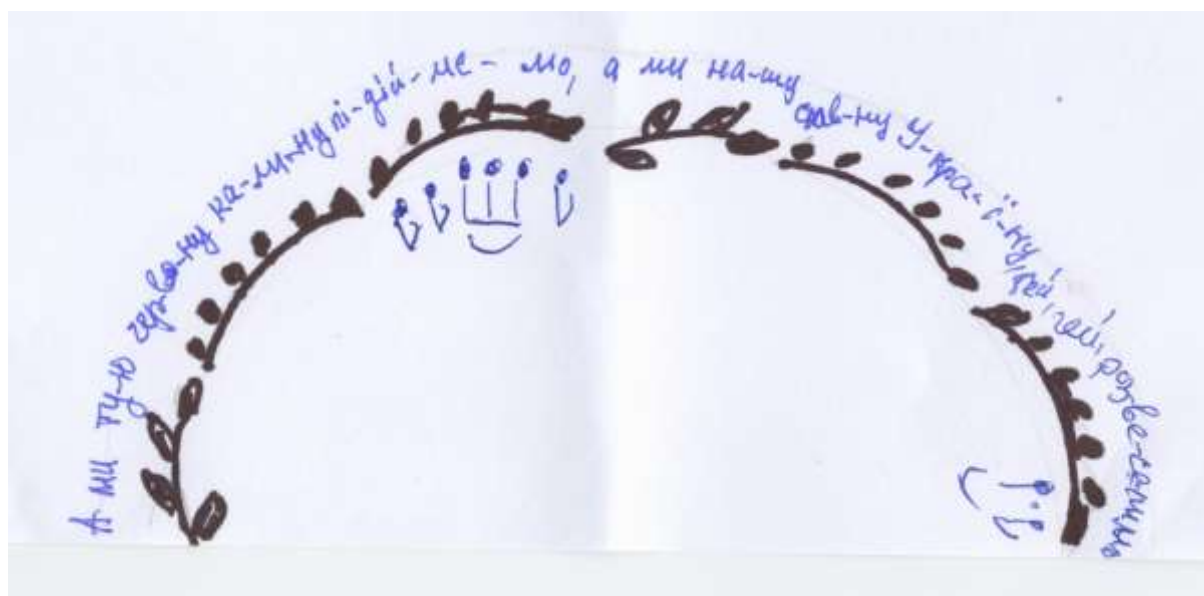
Цю пісню співала у своїх концертах й ушлавлена Української Республіканської Капела під орудою Олександра Кошиця в обробці свого Маєстро. Тоді ж у 1919 р., після Злуки, було видруковано ноти й слова пісні, її знала вся Україна. Та невдовзі – від 1922 – вона понад півстоліття була під забороною. У 1980-ті роки її повернув до повнокровного звучання зі сцен та співочих майданчиків видатний фольклорист і хормейстер Леопольд Яценко з хором «Гомін». За цим «проривом» пісню підхопили та ввели у свої репертуари майже всі хорові колективи України, як професійні, так і аматорські.

Від початку бойових дій російсько-української війни 24 лютого 2022 пісня-гімн набрала нової потужної енергетики у виконанні співака, композитора-аматора і воїна тероборони Андрія Хливнюка. Саме його версію пісні незабаром підхопили музика з ансамблю Pink Floyd і створили вокально-інструментальну рок-композицію, що охопила всі континенти [6].

Насамперед – мелодична структура. Куплет має два епізоди: заспів – приспів. Заспів – диптих, тобто дворядкова строфа, що мотивно групується у три мінігрупи-«пучечки». Вони ніби символізують **соборність України**, тобто об'єднання сходу й заходу. Рис. 4.

Приспів пісні також диптих, але повторений двічі (реприза) він утворює катрен (4-х рядковий вірш; у пісенній творчості, як і в пісенному фольклорі, повторення рядків відіграють важливу формотворчу роль). Перші два сегменти у складовому відношенні тотожні із заспівом, а от останній – третій у кожному з рядків має складову видозміну, до того ж звуки мелодії в зонах півкадансу й кадансу додають свої елементи. То ж звукові хвилі мелодії приспіву можна було б зобразити гілочками й листям таким чином (подаю перший диптих у верхній півсфері, а його репризу уявляємо продовженням по часовій стрілці у нижній півсфері). Рис. 5.

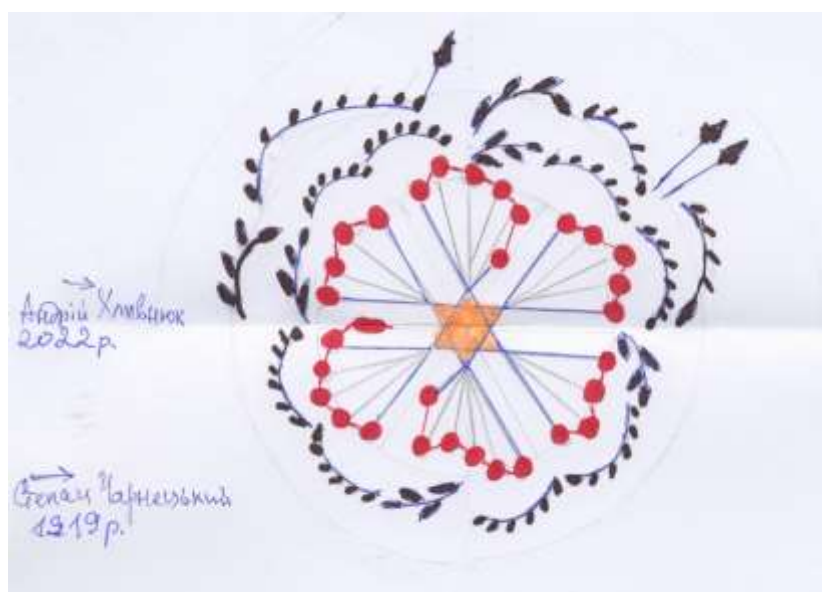

У нотах 1919 р вигук «гей, гей» вписується в останній рядок як мелодично розспіваний, у сув'язі з іншими словами. Версія пісні лютого 2022 року, яку ми почули від Андрія Хливнюка, вражає наповненням потужної енергії, що вразила пекучим болем мільйони сердець. Він ніби вивільнив і «послав» на планетарну орбіту могутню енергію життя «ХА» боротися разом з усіма силами добра проти підступного ворога. Спочатку, як підготовка до зміни інтонаційної ситуації (прицілювання), йде реєстрове підняття останнього складу першого рядка приспіву : «А ми тую червону калину підійме-МО», а в другому рядку прямо наведений «вогонь–залп»: «А ми нашу славу Україну, ГЕЙ!, ГЕЙ!, розвеселимо!»

І повторення дистиху приспіву немає! Бо всю енергію бійця вкладено в один прицільний «залп». Тому, для мене дуже важливим було показати дві версії виконання пісні С. Чарнецького/1919 – А. Хливнюка/2022, щоб одразу було видно їх різницю.

Загальний малюнок назвала «КОСМОС». Він має сферичну форму. У центрі ЗАСПВ – ядро-куля з 2-х трійць «пучечків» калини. Цікаво те, що при їх зведенні за ефектом інтертексту утворилася «Зірка Соломона». Однак цей символ первісно позначав **жіноче** й **чоловіче** начало (залежно від того, куди спрямовано вістря кута), поєднані в одному цілому. Ядро (планету з людством) оповиває коло/оберіг – ПРИСПІВ, повторений двічі. На малюнку звуки-склади пісні починаються з верхньої півкулі та рухаються за часовою стрілкою. Версія приспіву А. Хливнюка утворює останню зовнішню полу сферу (Подібні викиди енергії «ХА» маємо у перших 8 тактах (від М. Лисенка) в Увертурі Л. Ревуцького до

опери «Тарас Бульба» М. Лисенка :). Рис. 6.

Самоплином, одразу за «Червоною калиною» виявила себе графіка не менш знакової для України пісні «Червона рута» Володимира Івасюка. Саме ПРИСПІВ пісні став основою нової квітки. Однак її пелюстки розташувалися не за часовою стрілкою, а у дзеркальному відображенні. Починається лінія з верхньої цятки (вони позначають ноти-склади) правої частини та спускаються до низу. Ліва половинка квітки майже дзеркально співпадає з правою. Різниця тільки в кадансуванні (півкаданс і повний каданс). Рис. 7.

Вимальовуючи графічно звукові хвилі я сподівалася, що значно простіше буде вирішувати те завдання з інструментальною музикою, де немає вербального ряду. Але мрія виявилася хибною. Довго мою думку нуртувала шедевральна «Мелодія» М. Скорика, яка так і просилася на малюнок. Зрештою її ASS оформився у дивовижну квітку – ніби орхідея, де пелюстки згрупувалися двома трійцями (подібно до сфери «Червоної калини»). У першій трійці (з півкадансом) перші два тотожні мотиви утворили складну пелюстку із ядром та «орбітальною петлею» (стрибок на кварту), а третя позначилася розлогим стрибком на октаву з м'яким сходженням униз. Друга трійця розпочинається двома розробковими секвенційними мотивами, прикрашеними яскравими цяточками-форшлагими, а завершується поспівкою, що модулює у тональність мінорної домінанти. Рис. 8.

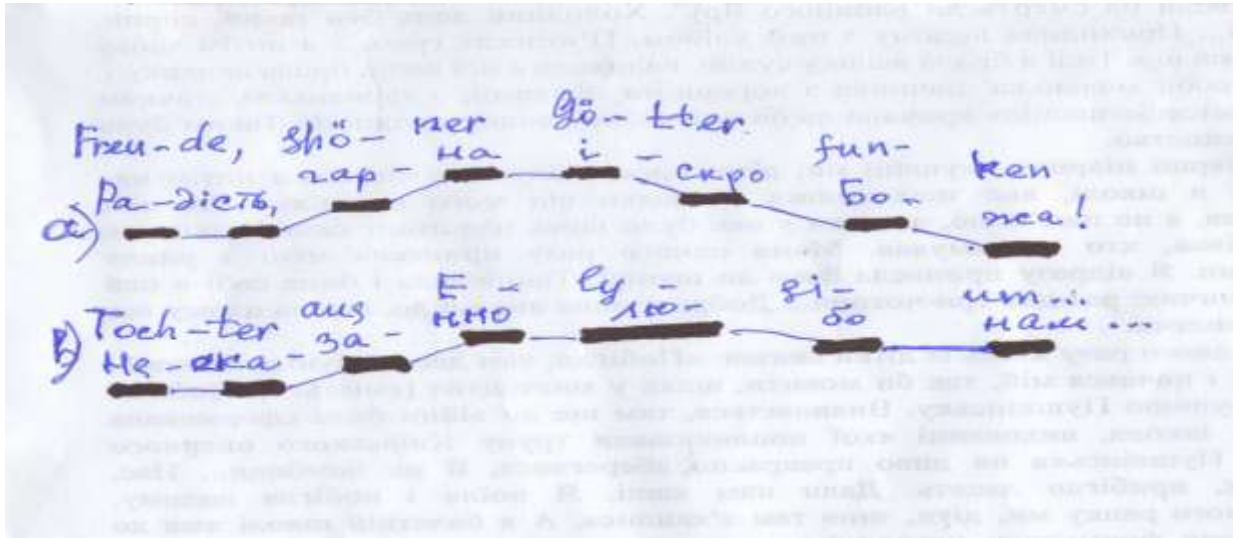

Усі графічні малюнки поки що склалися у квіткові абриси (символ-універсум людства). Вони оригінальні й не схожі один на одного та вкупі нагадали мені ілюстрації з Манускрипту Войновича (квіти й рослини з невідомої планети, описані невідомою мовою). Проте одні такі зразки вибудовуються по вертикалі (то й же «Щедрик»), а інші – по горизонталі. З останніх приваблює взір знаменитого «Дударика» М. Леонтовича, якого митець вважав своїм музичним автопортретом. Там у межах бурдонної квінти (чорні лінії) вимальовується орнамент із семи (7 – сакральне число!) остінатних мотивів у терцію, з незначною різницею у ритміці закінчень (червоне). Рис. 9.

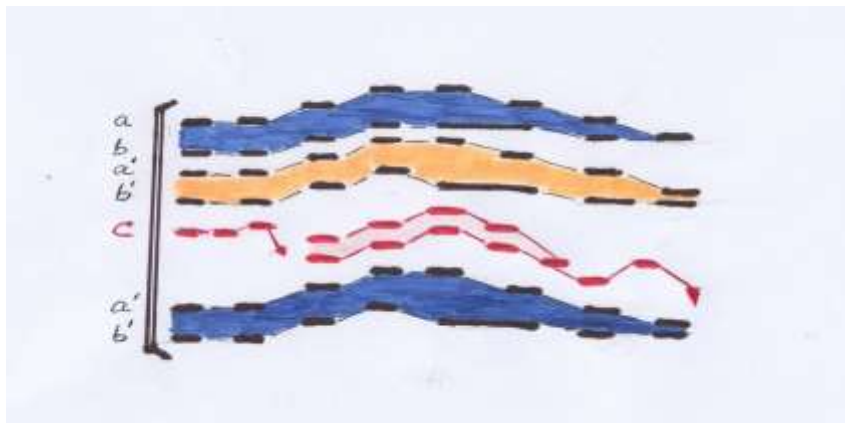

Горизонтальним малюнком виявила себе й мелодія хоралу Оди «До радості» з фіналу Симфонії № 9 Людвіга ван Бетховена на слова Фрідріха Шиллера (1824). Цей хорал 1972 р. утверджено як гімн Ради Європи, а 1993 р. – країн Європейського союзу. В історії музики засвідчено, що пошук простої, демократично доступного наспіву хоралу не легко дався композиторові, він багато часу витратив на різні варіанти.

У мене малюнок хоралу уклався як стежки, дороги/шляхи, вимощені камінцями бруківки або цеглинками (можливо жовті цеглинки з казки?), з містками й сходженням до одного уявно омріяного майдану, де всі об'єднуються у загальну спільноту. Вісім мелодичних фраз за логікою «запитання → відповідь» злилися у пари. Для орієнтації подаю склади-«цеглинки» з підтекстовкою німецькою та українською мовами (переклад Миколи Лукаша: «Радість, гарна іскро Божа! Несказанно любо нам...»): Рис. 10.

Експозицією виступають перші дві пари : $a-b$ (синє); a^1-b^1 (зрозуміло, жовте). Третя пара (c) має розробковий характер; вона більш динамічна та виявляє своє лідерство (червоне). Однак четверта пара (a^1-b^1) відновлює рівновагу й баланс шерэг та впевнено завершує форму (синє). Рис. 11.

Цілком свідомо, що можу почути закиди відносно суб'єктивно орієнтованого аналізу. Але він інакшим і не може бути! Як кожне мистецьке явище є творінням людського духу й думки, так і всі його аналізи та **розвідки ASS** також мають право на самотність та індивідуальність. Думається, буде дуже цікавим провести автономно різними учасниками кілька розвідок *audioline* → *graphicline* та порівняти їх поміж собою. Щось на зразок «графічних інтерпретацій». Чи буде різночитання у символах? Це не порожні «мандри» у лабіринтах звуків і ліній. Вони стануть у пригоді при оформленні телевізійних шоу, пісенних концертів, симфонічних і камерних програм, роботі зі студентами й дітьми над глибшим розуміння змістовності музичного твору,

адже – нікуди дітись!, – вчені стверджують, що основну інформацію людина сприймає зорово.

То ж, переконана, думка багатьох музикантів працює над розумінням таїни загальнолюдських символів у музиці. Вірю, за найбільш вражаючими творами музичного мистецтва розкривається огром смислів, закладених авторами/творцями як свідомо, так і натхненно-інтуїтивно та було підказано Провидінням. А те варто було б хоча б частково розкрити й осмислити.

Список використаних джерел :

1. Кузик В. «Щедрик» (аналіз-stretta). *Народна творчість та етнографія*. 2013. № 1. С. 42–45.
2. Кузик В. Культурний код «Щедрика» / The cultural code of «Schchedryk». *Музей-квартира М. Д. Леонтовича*. Київ, 2019. С. 9–52.
3. Кузик В. Алгоритми секретів хіта «Стефанія». *Інтернет-журнал «Музика»*. 2022. 12 червня. URL : <http://mus.art.co.ua/alhorytmy-sekretiv-khita-stefaniia/>
4. Чегусова З. Роль символу, знака, міфу в професійному декоративному мистецтві України на межі ХХ–ХХІ століття. *Українське мистецтвознавство*. 2014. Вип. 14. С. 147.
5. Историческія пѣсни малорусскаго народа съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова. Тимъ первый. Київъ, 1874. С. 50.
6. Кузик В. Алгоритми конструювання символічної образності пісні «Ой у лузі червона калина». *Інтернет-журнал «Музика»*. 2022. 8 серпня. URL : http://mus.art.co.ua/alhorytmy-konstruiuvannia-symvolichnoi-obraznosti-pisni-oy-u-luzi-chervona-kalina/?fbclid=IwAR0cuqu2Pt4oz_tkWfdqKfB6z4tE7wfHmvoLZUbvUkI9VPOkngKGvcplfAI

Кульбака Ольга

*аспірантка Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка
(м. Полтава)*

СТЕЖКАМИ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ ТРОХИМА ДЕМЧЕНКА

Опішне здавна славиться своїми майстрами-гончарями. Кожен із них зробив свій посильний внесок у розвиток і становлення гончарства та формування іміджу селища як гончарної столиці України. Одним із таких був і Трохим Демченко – постать неоднозначна й суперечлива. Його життєва позиція й світогляд формувалися в умовах утвердження радянської влади в Україні, її проникнення фактично в усі сфери буття пересічних громадян. Майстер був